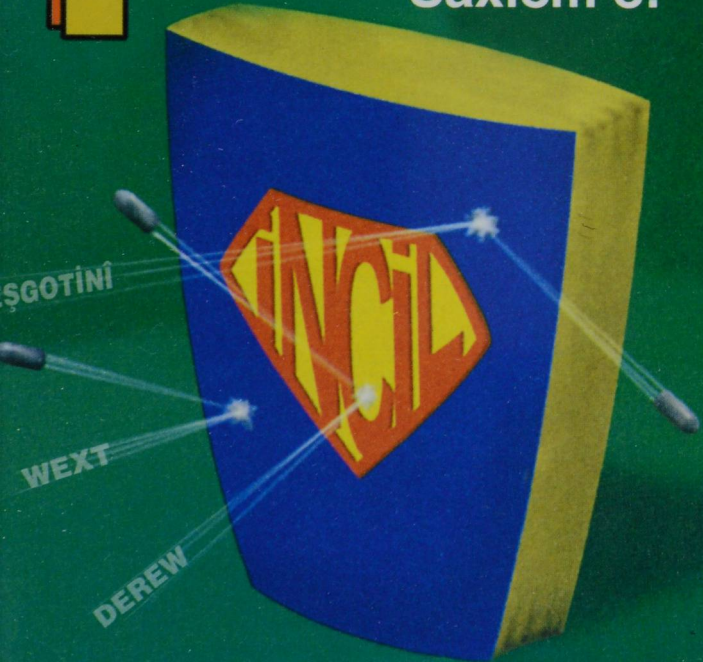

İNCİL

Saxlem e!

Prof.Dr.F.F. Bruce
Müjde Yayıncılık

Încîl

Saxlem e

Prof. Dr. F. F. Bruce

Müjde Yayıncılık Ltd. Şti

Vişne Sok. 4/11

Kadıköy-İstanbul

Navnîşana xwestinê:

P. K. 8 Acıbadem

Kadıköy-İstanbul

ISBN 975- 7889- 90- 3

Prof. Dr. F. F. Bruce, D. D., F. B. A., Brîtanya

Çapa pêşîn bi navê 'The New Testament is

Trustworthy' hatiye kirin

Em minet û sipasiyên xwe pêşkêşî Birêvebirê British Museum
a London, Pirtûkxaneya John Rylands a Zanîngeha Manches-
ter, Pirtûkxaneya Vatîkan û Kolleksiyona Mansell a London
dikin ku derfeta bikaranîna wêneyên di vê broşurê de, dane

me.

Mafê çapê parastî ye.

Kurtiş Ofset Matbaacılık

2001 İstanbul

Naverok

PÊŞGOTIN.....	4
1. <i>Încîl</i> (Peymana Nû) û naverok.....	5
2. Tekstên <i>Încîlê</i> yên destnivîs.....	8
3. Her çar beşên pêşîn ên <i>Incîlê</i> û şahadetiya wan a ji Îsa re.....	12
4. Zimanê <i>Încîlê</i>	25
5. Lîsteya pirtûkên ku <i>Încîlê</i> pêktînin kengî pêk hat?.....	28
6. <i>Încîl</i> çawa ji ali Xwedê ve hat peyxamkirin?.....	33
7. Armanca <i>Încîlê</i>	36

PÊŞGOTÎN

Ji bo kesên ku baweriya xwe bi Mesîh anîne çavkaniya esasî ne Încîl e, Mesîh Îsa bixwe ye. Mesîh Îsa, Kelam an Peyva ku ji eslê Xwedayê Mezin tê bixwe ye (*Binêre Încîl: Yûhenna 1:1-18*) Lê çavkaniya me ya sereke ya di derheqê Mesîh Îsa, mizgînîya ku aniye û fikrên wî de, Încîl e. Încîla ku ev serê 2000 salan e hatiye nivîsîn û bi hesasiyeteke mezin hatiye parastin, bi sedan salan e ku li hemberî tevger û êrîşên dijwar diberxwe dide. Hê Mesîhê ku di Încîlê de cih digire û hîndariyên ku ji Xwedê peyxam distînin, ji bo mirovên ku birçîtiya ruhî ya nûjen dikşînin teze û weke ava zelal e. Erê, peyvên rasteqîn ên Xwedayê qadirê mutleq li gor wext û zeman nayên guhertin; ji bo her demê pêdivî û bifêde ne.

Ev kitêboka ku em niha pêşkêş dikin, bi awayekî zanistî û bi kurtebirrî dîrok û nivîsîna Încîlê ravedike. Armanca me, îro gava ku hûn rahêjin Încîlekê û bixwînin, divê hûn zanibin ku hûn Încîla di sedsala yekemîn de hatiye nivîsîn û mirov pê ewle ye dixwînin; bi xwendina Încîlê, em dua dikin û dixwazin ku hûn jiyaneke bi hezkirina Xwedayê Mezin tije derbas bikin.

“Ez (Mesîh Îsa) ji bo ku mirov bibin xwediyê jiyane, jiyaneke dûr û dirêj hatime dinyayê.” (*Încîl: Yûhenna 10:10*)

1. Încîl (*Peymana Nû*) û Naveroka Wê

Beşê diwem ê Pirtûka Pîroz¹ Încîlê (*Peymana nû an ahda nû*), dewama *Peymana Kevin* a ku, him Cihû, him jî bawermendên Mesîhî (Kesên ku baweriya wan bi Mesîh tên) qebûl dikin e. *Peymana Kevin* a ku ji *Tewrat, Zebûr û pirtûkên Pêxemberan* pêk tê, ji bo hatina Îsayê rizgarker amadekirina dinyê ji aliyê Xwedê ve rave dike; Încîl jî, nîşan dide bê ka çawa ev soz bi alîkariya Îsa hatine cîbicî kirin.

27 beşên Încîlê hene. Carinan ji her beşek ji çar beşên pêşîn (*Metta, Markos, Lûka, Yûhenna*) re jî Încîl tê gotin. Încîla ku tê maneya “*Nûçeya baş*” an “*Mizgîni*”yê di eslê xwe de ne pirtûk e: Mizgîniya rizgarkirina dinyê ya ku Xwedê bi alîkariya Îsa şandiye dinyayê ye. Ji ber ku bi tevayî jî *Peymana Nû*, vê mizgîniyê bikitekit rave dike li gellek welatan bitenê weke “Încîlê” tê zanîn.

Îsa Mesîh, Wî bixwe tu pirtûk nenivîsîne. Pirtûka Pîroz a ku Wî bikar aniye, berhevoka nivîsên Îbranî ye ku jê re *Peymana Kevin (Tewrat, Zebûr û hwd.)* jî tê gotin. Weke ku Îsa gellek caran gotiye, *Peymana Kevin*, daxwiyaniya xwedan desthilat a ku Xwedê ji însanan re şandi ye. Îsa

---

¹ Pirtûka Pîroz (Kîtab-i Mukaddes) ji *Tewrat, Zebûr û hwd.* ku jê re tê gotin (*Ahda Kevin an Peymana Kevin*) û *Încîl* ku jê re tê gotin (*Ahda nû an Peymana Nû*) pêk tê. *Peymana Kevin* ji 39 beşan, *Peymana Nû* ji 27 beşan pêk tê.

da fêmkirin ku ji bo pêşbîniyên *Peymana Kevin* pêk bîne, hatiye dinyayê. Weke nimûne gava ku Ew dibêje, “Çimkî Kurê Mirov (mebesta wi ew bi xwe ye) jî nehatiye ku jê re xizmet bê kirin, lê hatiye ku xizmetê bike û di ber gelekan de canê xwe berdêl bide” (*Încil:Markos 10:45*). Yeşaya² digot ku “Evdê Xwedê” yê ku di pirtûka pêxember de bahsa wî dibe Ew bixwe ye. Îsa Mesîhê evd ê ku Yeşaya bahsa wî dike, bi gorîkirina canê xwe di ber gellekan de xizmeta xwe temam kir, bi vî awayî gunehê însanan hilgirt û derfeta ku ew li huzûra Xwedê xwe ji gunehên xwe pak bikin, pêk anî (*Tewrat:Yeşaya 52:13-53:12*). Her weha, piştî mirin û vejyana Îsa, kesên ku baweriya xwe pê tanîn ev yek weha îlan kirin: “Gunehê herkesê ku baweriya xwe bi Îsa anîbe wê bi navê Wî bên efûkirin” (*Încil:Karên Şandiyana 10:43*).

Piştî ku Îsa ji şagirtên xwe veqetiya bi demeke kurt, ew lê hay bûn ku huzûr û qeweta wî bi awayekî din, di civîn û jiyana wan a şexsî de pêk hatiye. Berî çûna Îsa ya ezmanan, hate bîra wan ku Wî ji wan re gotiye ew ê hêzeke Xwdayî jê bigrin û bi vê hêzê jî ew ê karibin bibin şahidên Wî li dinyê. Îsa, çavkaniya vê hêzê weke “Ruhê Rastiyê” yan jî “Ruhê Pîroz” binav kir; ji şagirtên xwe re got ku ew ê ji wan re bibe “*Paraklîtos*” ek ango, “Alîkar,” “Şîretker,” (“Tesellîker”). Ji wan re got ku, “Alîkarê ku wê Bav li ser navê min bişîne, ango Ruhê Pîroz, wê her tiştî fêrî we bike, hemî tiştên ku min gotiye bîne bîra we... Ruhê Pîroz,

---

² Ango Îşeya

wê berê we bide her rastiye. Ew ê ji ber xwe ve nepeyive, bitenê tiştên ku bihîstiye wê bêje û tiştên ku wê li pêşerojê bibin wê ragihêne we” (*Încil, Yühenna 14:26;15-26-27; 16: 13*).

Ravekirina jiyana Îsa û tiştên ku fêrkiriye, di beşê *Încîlê yê Karên Şandiyan (Resûlan)* de dom dike. Di vî beşê de, di derheqê hatina Ruhê Pîroz ê Îsa û pêkanîna sozên ku dabûn de gellek delîlên me hene. Li wir piştî vejîna Mesîh Îsa ya di Roja Pênciyan (Roja Pentekostê) de hatina Ruhê Pîroz tê ravekirin. Kesên ku baweriya xwe bi Îsa tînin, di bin rêberayetiya Ruhê Pîroz de bûn şahidên esehî yên hêza rizgarker a Îsa û mizgîniya di derheqê wî de ji Qudusê hete Romayê li hemî welatên Deryasipî belav kirin.

Ji kesên ku mizgîniya Îsa li navçeya Deryasipî gerandin ê herî girîng Pavlosê Tarsûsî ye. Ew, ne yek ji şagirtên Îsa yên pêşîn bû; berevajiya wê, wî li Qudusê û hawîrdora wê bi dijwarî zilm li bawermendên Mesîhî dikir û dixwest civata wan ji navê rake. Lê Pavlos piştî ku diçe Şamê, di encama tecrûbeyeke îlahî de, piştî ku baweriya xwe bi Îsa tîne, dibe parêzerê herî mezên ê “Baweriya” ku berê dixwest ji navê rake. Ji ber ku mizgîniya Îsa belav dikir, Pavlos pirr zor û zehmetî dît, demeke dirêj di zindanê de ma û di encamê de Piştî Zayîne (P.Z.) di sala 67 an de serê wî hate jêkirin û hate şehîd kirin. Sêzde ji beşên *Încîlê* nameyên ku Pavlos nivîsî ne û beşekî girîng ê çîroka jiyana wî di beşê *Încîlê yê Karên Şandiyan* de hatiye keyd kirin. Bi saya xebata Pavlos riya Mesîh Îsa li dinya Paganî³ mutlaq bû û di encamê de (Piştî mirina Pavlos bi 250 salî)

Xiristiyani, bû dîne resmî yê Împeratoriya Romayê. Pavlos, sedî sed yek ji kesên herî girîng û jêhatî yê Enedolî ye.

2. Tekstê Destnivîsî yê *Încîlê*

Ji sala 1920î û vir de pirtûkxaneyên Zanîngeha John Rylands a li bajarê Birîtanya yê Manchester, xwediyê kopyayek beşek ji beşên *Încîlê* yê herî Kevin ê ku hete îro hatiye dîtin e. Ev beş kopyayek ji kopyayên *Încîlê* yê ku di salên 130 - 140î yê P.Z. de, ango bi tenê piştî 50 salên nivîsandina qismê *Yûhenna* hatiye nivîsîn e. Ji ber ku pir biçûk bûye, bitenê karibûye beşekî biçûk ê tekstê *Yûhenna* bigre. Lê dîsa jî qet nebe dikare tiştekî bi qasî ku karibe Îsbat bike ku *Yûhenna* wê demê jî hebûye û ji ciyê ku pêşî lê hatiye nivîsîn ber bi ciyên pirrî dûr ve belav bûye, biparêze. Ji ber ku beşê *Încîlê* yê *Yûhenna* li bajarê Efesê yê nêzîkî Îzmîrê hatiye nivîsîn, lê kopya wê ya ku perçekirî bûye li Misrê hatiye dîtin.

Papîrus, malzemeyekî herî Kevin ê nivîsînê bûye ku ji qamîşekî pirr li besta Nîlê şîn dibû, pêk hatiye. Ji ber ku

---

³ Pagan: Pûtperestê pirr xweda ku baweriya xwe bi yek Xwedayî netanî

erzan bû pirr bikar dihat, lê mixabin gellekî dibexwe nedida; li ciyên hêwî zûka diriziya. Ji ber vê jî nivîsên papîrus ên ji demên kevin de mayî, bitenê li ciyên ziwa, bi taybetî jî di qûmên Misrê de hatiye parastin û karibûye hete dema me bê.

Li pirtûkxaneya Bodmer a ku nêzîkî bajarê Cenev ê Swîsreyê ye koleksiyoneke pirr girîng a pirtûkên papîrusî heye. Du kopyayên Kevin ên nivîskarên *Încîlê* yên dawîya sedsala duwem a P.Z. jî di nav vê koleksiyonê de ciyê xwe girtine. Ji van ya yekem kopyayeke *Yûhenna* ye. Ji sê paran du parên vê kopyayê temam in, ji sisiya yekê wê jî perçe perçe ye. Kopya duwem, temamê her çar beşên pêşîn ên *Încîlê* ye, lê ji ber ku riziya ne niha bitenê beşê duwem ê Luka û beşê yekem ê *Yûhenna* pêk tîne. Di nav koleksiyona Bodmerê de, kopyayek papîrus a nameyên Petrûs û Cihûda jî cîh digre. Ev kopyaya ku aîdê salên 200î ye, niha li pirtûkxaneya Vatîkan a Romayê ye. Ji ber ku gava Papa Paulê VI. di sala 1969an de çû Cenevê, M. Bodmer ev nivîs pêşkêşî wî kirine.

Berhevoekeke din a papîrusên *Încîlê* ya girîng jî li pirtûkxaneya Chester Beatty ya li paytextê Îrlandayê Dublinê ye. Sîr Alfred Chester Beatty, di sala 1931an de bi van papîrusan re çend destnivîsên hin pirtûkên din jî bi dest xistine. Ev sê pirtûk in. Ya yekemîn ku di navbera salên 200 / 250 yên P.Z. de hatiye nivîsîn, bi temamî her çar beşên *Încîlê* yên pêşîn (*Matta, Markos, Luka, Yûhenna*) û tekstê Grekî yê beşê

Karên Şandiyane e. Ya diwem ku P.Z. di salên 200î de hatiye nivîsîn ji 9 nameyên Pavlos û nameya wî ya ji bo *Îbraniyan* e; ya sêyem, ku di navbera salên 250 / 300î de hatiye nivîsîn jî ji Peyxamê pêk tê. Ev pirtûk jî ji ber ku riziya ne niha ne temam in. Ya ku herî baş hatiye parastin kopyaya ku ji nameyên Pavlos û nameya wî ya ji *Îbraniyan* re pêkhatiye ye; ji 104 rûpelên wê 86 rûpel hîn jî mewcûd in. Ev pirtûkên destnivîsên Chester Beatty, di sedsala sisyane a P.Z. de li Misrê ji aliyê komeke Grekîaxêv, ku baweriya wan bi Mesîh dihat ve bikar hatiye anîn. Ev tekst aîdê Pirtûka Pîroz (ango *Tewrat, Zebûr, Încîl* bi hev re) e, ku berê diviya hemî temam bûna.

Niha di destê me de, çî bigire bi tevahî, çî bigire bi beşî, tekstên *Încîlê* yê ku di navbera destpêka sedsala duwemîn heta destpêka sedsala şazdemîn bi Grekî hatine nivîsîn, ji 5.000-î zêdetir nusxê hene. Ji vana ya herî girîng û ku biqîmet e, ya di navbera sedsala çaremîn û pêncemîn de hatiye nivîsîn e. Bi taybetî jî ji vane ya ku li Londonê ye, di sedsala çaremîn de, ji aliyê Kodeks Sinaitikus⁴ ve hatiye nivîsîn û ya hema bibêje di eynî tarîxê de ji aliyê Kodeks Vatîkanus ve hatiye nivîsîn û li Romayê ye pir girîng in. Me bihûrbilî bahsa papîrusên destnivîsên sedsala duyemîn û sêyemîn kir, ji ber ku ev

---

⁴ Kodeks Sinaitikus: Nusxeya destnivîsê a *Încîlê* ya ku li dêra çiyayê Sînayê hatiye dîtin.

sahidên pêşîn ên tekstên Încîlê ne û aîdê heyameke gellek berî Konseya Iznîkê (325) ne. Wergerên Încîlê yên bi zimanên din, bi taybetî jî bi zimanên Suryanî û Latînî jî hene. **Ev delîlên pirr, delaleta ku wergereke nûjen a Încîla ku hûn bixwînin û ya ku nifşên berê xwendine, wekhev in, dike.**

Weke ku me berê jî gotibû bi hezaran kopyayên *Încîlê* hene. Dema di navbera dîroka nivîsandina wan û ya nivîsandina pêşîn a *Încîlê* de pir kin e. Ji vê jî mirov dikare têbighê ku, texstên *Încîlê* ji yê hemî pirtûkên ku di wê demê de hatine nivîsîn hîn saxlemtir in û bêtir baweriya mirov bi wan tê.

Nusxeyeke balkêş a *Încîlê*, di sala 1933 yan de li ber cemê Feratê, di dema erdkolanên li Salihiyê de hatiye dîtin. Ev nusxeya ku di salên 235an ên P.Z. de hatiye nivîsîn, beşekî biçûk ê *Încîla* rasteqîn e. Lê ev beş, ji berhemeke ku ji her çar beşên Încîlê yên pêşîn ji nû ve hatiye sererastkirin, pêk tê.

Ev berhevoka *Încîlê*, berhema bawermendekî Mesîh yê bi navê Tatiyan ê Asûrî ye. Ev mirov xwendekarê Yustin Martirê feylesof ê bawermendê Mesîhî bû, ku P.Z. di sala 165-an de hatiye şehîdkirin. Piştî ku ew bi Yustin re demekê li Romayê dimîne P.Z. di sala 170 yî de vedigere welatê xwe Asûrê⁵. Li wir wî ev berhema bi navê Duatessaron, termê muzîkê ku tê mana “Harmoniya çar

⁵ Asûr: Başûrêrojhilata îroyîn.

awazan” pêk anî. Bi giranî di nav Asûrîaxêvan de belav bû, lê weke ku ji destnivîsa ku li Salihiyê hatiye dîtin tê fêmkirin Grekiya wê jî heye; paşê hatiye wergerandin ser zimanê Erebi û çend zimanên din.

Duatessaron, ji ber ku ji Încîla ku em îro bikartînin pêk hatiye, ev jî îsbat dike ku eynî Încîl di nav bawermendên Mesîh ên sedsala duyemîn de xwediyê rêz û desthilatiyeke bêhempa bûye.

3. Her Çar Beşên Încîlê û Şahidiya Wan a Li Ser Îsa

Li gor ku berhema Tatiyan a ku ji her çar beşên Încîlê yên pêşîn pêk hatiye gellek rexbet dibîne, xwendevanê hêja belbî dikare vê bipirse: “Çima ji destpêkê de di derheqê jiyana Îsa û mizgîniya ku wî anîbû de çar beş an kitêbok (Matta, Markos, Luka, Yûhenna) hatin nivîsîn? Ma kitêbokeke bitenê têrê nedikir?” Ger bitenê kitêbokek hebûya, wê lêkolîna Încîlê têra xwe hêsan bûbûya, zanîna me ya di derheqê wê de jî wê ji ya heyî hîn kêmtir bûbûya. Em li ser kesekî din ê dîrokî bifikirin. Li ciyê ravekirinekê ger çar ravekirinên jiyana wî hebûna me yê xwe hîn bi sihûdtir nezanibûya? Divê em eynî mentiqê li jiyana wî çavkaniyên me yên li ser bîr û baweriya Îsa jî tetbîq bikin.

Her sê kitêbokên ku di destpêka Încîlê de cîh girtine jî berî⁶ xelaseka sedsala yekemîn a P.Z. hatine nivîsîn.

Nivîsên sexte yên ku navê Încîlê li ser wan e û yên li ser jiyana Îsa hatine nivîsîn, di sedsala duyemîn an jî di salên piştî wê de derketine. Lê pisporên bêlayan û hemî mirovên zanyar, him di derheqê nîrxê wan nivîsan ê dîrokî de, him jî di derheqê naveroka wan de, ji ber ku piştî bûyeran bi sedsalan hatine nivîsîn, gava ku mirov wan bide ber Încîla rasteqîn a ku em îro bikartînin, hemfikirin ku qîmeteke wan a zêde dîrokî tûneye⁷. Bi vî awayî mirov dikare bighê encama ku her çar beşên Încîlê yên pêşîn (*Matta, Markos, Luka, Yûhenna*) ji pirtûkên din ên ku bûyer tomarkirine hîn nêzîktir in. Yek ji nivîskarê van her çar kitêbokan, *Lukayê* Antakyayî, di destpêka pirtûka xwe de li ser mebest û metoda xwe ji me re hin tiştan rave dike. *Luka*, xîtabî yekî pêşewa yê binavê *Teofilosê* ku pirtûka xwe jê re terxan kiriye, dike û weha dibêje:

“Gelek kesan dest avêtiye ku dîroka tiştên di navbera me de dibin binivîsin. Baş e ku ji destpêkê de şahidên van bûyeran û xizmetkarê peyva xwedê ev bûyer ragîhandine me. Min jî munasib dît van bûyerên ku ji destpêkê de bi

---

⁶ Li gor gelek zanyaran kêma zêde tarîxa nivîsandina vê pirtûkê bi rêzê wiha ye: *Matta*-P.Z.60, *Markos*-P.Z.58, *Luka*-P.Z.61, *Yûhanna*-P.Z.90

⁷ Ev berhemên ku hîn jî mevcûd in, tevî ku di derheqê Îsa de hin efsaneyên bêqîmet nivîsîne jî, bi felsefeya Încîlê ya bingehîn re nakevin nakokiyê.

*îhtîmam min li wan kolaye ji te re birêzê binivîsim.
Da ku, tu jî zanibî agahdariyên ku ji te re hatine
dayin rast in.” (Încîl: Luka 1: 1-4)*

Li vir Luka, diyar dike ku lêkolîna wî ne li ser esasê hêza xeyalên wî, berevajîya wê li ser esasê lêkolîneke dîrokî û şhadeta şahidên dîtî ye. Luka, ne tenê beşê ku bi navê wî hatiye nivîsîn, beşê *Karên Şandîyan (Resulan)* ê ku berdewama vî beşî ye jî nivîsiye. Delîlên ji belgeyên dîrokî û arkeolojiyê ewlekariya van her du pirtûkan bi hemî detayan tasdîq kirine. Yek ji belgeyên ku *Luka* jê îstîfade kiriye beşê *Încîlê yê Markos* bûye; mirov têdighê ku çavkaniyeke din jî berhevokeke peyvên Îsa ye. Diyar e beşê *Încîlê yê Matta* jî ji van her du çavkaniyan îstîfade kiriye. Bi vî awayî derdikeve holê ku peyvendiyeke nêzîk a kitêbokên *Matta, Markos û Luka* bi hev re heye û pir dişibin hev. Lê dîsa jî, her yek ji wan çîroka jiyana Îsa li gor nêrînên cihê pêşkêş dikin. Lê di navbera wan de tu nakokî tunene. Beşê *Yûhenna yê Încîlê* xwedî taybetiyeke cihê ye. Ber bi dawîya sedsala yekemîn, bitaybetî jî li gor ku xwendevanên ciwan ê wê demê jê îstîfade bikin, hatiye nivîsîn. Ev ciwan, him ji aliyê zeman, him jî ji aliyê mekan ve dûrî qada ku îsa lê jiyabû û ew dabû fêrkirin bûn. Mebesta *Yûhenna* ew bû ku bi xwendevanên xwe bide zanîn bê Îsa kî bû. Îsa, bişîklê rastiya ebedî ku bûbû beden, kaniya jiyana bêdawî û rîya rast a bitenê ya ku diçe ba *Xwedê teswîr* dike. Li gor vê jiyana îsa û tiştên dide fêrkirin, di her demê de, ji bo hemî mirovayetiye xwedî girîngiyeke taybetî û berdewam e.

Weke Luka, Yûhenna jî îddîa dike ku tiştên nivîsîye li gor şهادetiya kesên dîtî nivîsîye. Ev yek, weke di beşê Yûhenna de tê ravekirin, tiştên ku piştî gava Îsa li çarmîxê dimre, dibêje, “Temam bû!” (*Încil: Yûhenna 19: 30*) dibin, pir eşkere tên dîtin. Gava tê xwestin ku mirina tawanbarên li çarmîxê xistî zûtir bibe, lingên wan tê şikandin. Tawanbarên ku bêyî desteka lingên wan ên bi darê çarmîxê ve bihata bizmarkirin, nikaribûn bîhna xwe bida û bistenda zû difetisîn û dimirin. Roja ku Îsa û her du tawanbarên li tenîştê wî li çarmîxê xistin, dihate xwestin ku zû bimrin. Ji ber ku dotira rojê him roja Şemiyê ya heftiyê bû, him jî Cejna Fisiha⁸ salê ya ku ji alî cihûyan ve weke cejneke pir pîroz bû, rojêke duqat pîroz bû û bi dar de hiştina miriyan bi awayekî eşkere, wê pîroziya wê rojê xera bikira. Yûhenna bûyeran bi vî awayî ravedike:

“Li ser vê yekê esker çûn lingên mirovê yekemîn, paşê jî yê duyemîn ku bi Îsa re li çarmîxê hatibû xistin şikandin. Lê gava ku dor hate ser Îsa nêrîn ku ew miriye. Ji ber wê jî lingên wî neşikandin.

---

⁸ Cejna Fisih: Gelê Îsraîlê , di salên 1280yan de (B.Z), di bin pêşkêşiya Hz. Mûsa de ji bin destê Misiriyên rizgar bû. Cejna Fisihê, bi armanca bibiranina vê rizgariyê tê pîrozkirin.. Îsraîlî berî ji Misrê derkevin Xwedê, melekê xwe yê mirinê rêkir û zarokên Misriyan ên lawîn ku nû çêbûbûn hemî kuştin. Melek di ser malên Îsraîlîyan re jî qevizî, derbas bû. Ji ber vê jî ji vê Cejnê re bi mana di ser re derbasbûnê Fisih tê gotin. Îro jî ev weke cejna Nanê Şikeva tê zanîn.

Dîsa jî, yekî ji eskeran bi rimê newqa wî kun kir. Ji newqa wî, wê gavê xwîn û av herikî.”

Li vir *Yûhenna* ji bo vê îfada ciddî bide, navberiyê dide ravekirina xwe:

“Mirovê ku ev yek diye şahidî kiriye û şahadeta wî rast e. Ji bo ku hûn jî baweriya xwe pê bînin şahidî kiriye.” (Încîl: *Yûhenna 19:32-25*)

Heta nifşê şahidên dîtî kêr bû û hêdî hêdî ji navê ranebû, kesî dest bi nivîsandina Încîlê nekir. Heta ku kesên Îsa nas dikirin û karibûn tiştên dibûn û bihîstibûn ravekin saxbûn, ne hewce bû ku mirov pirtûkekê binivîse. Lê gava ku ev şahidên dîtî, destpêkirin yeko yeko mirin, pêdiviya tomarkirinên nivîskî bû tiştêkî acîl. Îcar ev tomarkirinên nivîskî, nikaribû ji şahadetiya şahidên dîtî averê bibûya. Ji ber ku şahidên dîtî yên Îsa nas dikirin hîn sax bûn û kesên tiştên ku wan rave kiribûn bihîztibûn, pir bûn. Ji ber wê jî nivîskarên Încîlê ger zanyariyeke li dijî rastiyên dihatin zanîn binivîsana, bawermendên Mesîhî ên ku wê demê dijiyan wê ev pê re fêr bikirana.

Hîn berî pirtûkên ku *Încîlê* pêkanîne bên nivîsîn, kesên ku Îsa bixwe naskirine yan jî şahidên dîtî bi serinc guhdarî kirine û zanyariyên bihîstine yekî ji yê din re gotiye û belav kirine, hebûn. Weke pisporên zimên zanin, ravekirina devkî li gor hin qaîdeyan dibe. Ev qaîde, dest didin ku zanyariyên tîn ravekirin rast bîn ragîhandin nifşên bê. Ji vê jî derdikeve holê ku ravekirina devkî bikêmanî weke tomarkirinên

nivîskî, hete carinan ji wan jî ewletir in. Pispor, dikare têbighê ku li paş Încîla nivîskî taybetmendiyên ravekirina devkî hene. Ev taybetmendiyên ku ji aliyê din ve di nameyên Pavlos ên ku bahsa rastiyên bi Îsa ve girêdayî dike û berî nutqên di beşê *Încîlê yê* karên Şandiyar û berî beşên *Încîlê yê Matta, Markos, Luka û Yûhenna* jî hatine nivîsîn de tên dîtin.

Di *Încîlê* de, beşê pêşîn ê *Markos* bû ku jiyana Îsa û mizgîniya wî tê de hatiye nivîsîn. Kêm zêde P.Z. di sala 58an de *Markos*, bi vî awayî destpêdike û nasnameya rasteqîn a kesê ku bahsa wî dike, îfade dike:

“Destpêka mizgîniya bi Kurê Xwedê Îsa ve eleqedar.”

Îfadeya *“Kurê Xwedê”* ku di *Încîlê* de mirov gelek caran rastî vê tê, ji ber ku şaş hatiye fêmkirin ji bo hinekan bûye sedemê hin astengiyar. Di vê îfadeyê de peyva *“Kur”* bi awayekî normal ne di mana xwe ya bîyolojîk de hatiye bikaranîn. Gava li Îsa bê tetbîqkirin, peyva *“Kur”* bi tenê bi têkiliya wî ya hergav û bêhempa ya bi Bav Xwedê re namîne, her weha delaleta nîşandana Bav Xwedê bi awayekî tekûz bi însanan re jî dike. Di eslê xwe de, di navbera mana îfadeya *“Kurê Xwedê”* û Peyva Xwedê ya ku *Yûhenna* weke nav li Îsa kiriye de tu ferqek tune.

Him *“Kur”* him jî *“Peyv”* (kelam), tiştê ji eslê Xwedê tê û wesfê Wî ye îfade dike. Herçend Xwedê di wextinên

din de xwe bi riyên din, wek nimûne bi wasîteya pêxemberên xwe Xwe nîşan dabe jî, lê cara dawîn û bi awayekî tekûz xwe di şexsiyeta Mesîh Îsa de nîşan da.

“Di demên berê de Xwedê perçe bi perçe, bi riyên cihê, bi (destê) pêxemberan bi bav û kalan re peyivî. Îcar di van rojên dawî de, ew bi Kurê xwe yê ku ew kiriye mîrasdarê her tiştî û bi destê wî gerdûn çêkirine bi me re peyivî. Ew, biriqîna berziya Xwedê û dîtîna hebûna wî ya esasî ye. Ew her tiştî bi hêzdariya peyva xwe hildigire. Piştî ku wî guneh dan safîkirin, li jorê, li milê rastê yê, yê mezin rûnişt.” (Nama Îbraniyan 1:1-3)

Peyva “Kur,” her weha jî tê wê maneyê ku, Xwedê ne bitenê xizmeta xwe ya anîna însên a ser dinyayê, her weha jî (hette herî bêtir) bi mirina wî û ji nû ve vejîna wî Xwe nîşan da. Yûhenna di vî warî de weha dibêje: “Yê ku bi av û xwînê hat Mesîh Îsa ye.” (Ango, Mesîhê ku dema di avê de hate imadkirin Kurê Xwedê hate îlankirin, gava ku xwîna xwe rijand û mir jî dîsa nîşan da ku Kurê Xwedê ye.) Û Yûhenna ji bo li ser rawestinê, tiştên ku gotiye bieynî peyvan dubare dike: “(Îsa) bitenê ne bi avê, bi av û xwînê hat.” (*Încil: 1. Yûhenna 5: 6*). Markos jî gava ku Îsa li ser çarmîxê can dide rave dike û dibêje: “Di wê navê de perdeya li perestgehê ji jor ber bi jêr de çiriya, bû du ciyan.” (*Încil: Markos 15: 18*). Tiştê ku dixwaze bêje ev e: Huzura Xwedê ya ku bi çavan nedihate dîtîna berê li piş perdeya perestgehê veşartî bû, lê Îsa ji bo gunehên însanan

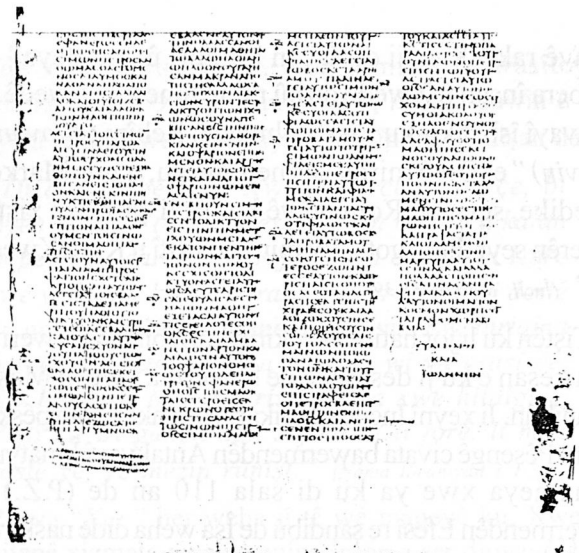

ji navê rake Xwe ji dil û can kir gorî û “perdeya” di navbera însan û Xwedê de bû rakir, tune kir. Xwedê bi vî awayî îsbat kir ku Ew “Rahman û Rehîm (*dilovan û dilovin*)” e. Divê mirov şaş nemîne ku, li gor Markos ravedike, sersedê Romayî yê ku Îsa li çarmîxê xist û bûyerên seyr dîtin, got: “Ev mirov birastî jî Kurê Xwedê bû!” (*Încil: Markos 15:39*).

Tiştên ku li jor hatine ravekirin kurtebirriya baweriya wan kesan e ku ji destpêkê de baweriya xwe bi Mesîh Îsa anîbûn. Ji xeynî Încîlê em dikarin mînakeke din pêşkêş bikin: Pêşengê civata bawermendên Antakyayî Îgnatyus, di nameya xwe ya ku di sala 110 an de (P.Z.) ji bawermendên Efesî re şandibû de Îsa weha dide naskirin:

“Rebbê me Mesîh Îsa hakimê bitenê ye. Him bedena wî him jî ruhê wî heye. Tevî ku ji jinekê bûye jî destpêka wî tuneye. Îsa Xwedayê ku xwe xistiye şiklê mirov e; di mirinê de jiyana rasteqîn e; Kurê Meryem û yê Xwedê ye; pêşî tengayî dîtiye, paşê ji tengayiyê rizgar bûye.” (*Nameya Îgnatyus a ji bo Efesîyan 7:26*)

Piraniya zanyariyên me yên di derheqê jiyana Îsa û tiştên ku fêrî me kiriye de ji berhemên nivîskarên ku baweriya xwe pê anîne tê. Divê em ji ber vê yekê şaş nebin; bêtir pê elaqedarbûna kesên ku baweriya xwe bi avakerê civata xwe Îsa anîne, ji yên din tiştêkî xwezayî

Cotek rûpelê ji nusxeyên destnivîs ên Încilê yê herî Kevin û girîng, Kodeks Sinaitîkî û e ku P.Z. di sed sala 4. de hatiye nivîsîn di pirtûkxaneyê manastîra quntara Çiyayê Sîna de hatiye dîtin. (Încil: Luka 19:30-20: 34). London-British Museum.

Perçeyekî Rylands ê papîrûsê yê aîdê salên 130-140 ên P.Z. ku weke nusxeyê herî Kevin a Încilê tê zanîn. Pirtûkxaneyê John Rylands a Zanîngeha Manchesterê.

ye. Lê agahdariyên ku ji nivîskarên pêşî baweriya xwe bi Mesîh neanîne tên, detayên sereke yên rastiyên ku di Încîlê de hatine ravekirin tesdîq dikin. Weke nimûne, dîroknivîsê Romayî Takîtus rave dike ku, di sala 64an a P.Z. de, piştî agirê hemî Roma şewitandîye, Împeretor Neron han daye ku sûcê xwe têxe stuyê bawermendên Mesîhî. Takitus, cara ewil di vê dera berhema xwe de bahsa navê bawermendên Mesîhî dike û weha dibêje: Peyva bawermendên Mesîhî (yên ku baweriya xwe bi Mesîh Îsa tînin), gava ku Tiberius Împeretor bû ji Mesîh Îsa yê ku bi emrê walî Pontiyus Pilatus hatibû îdamkirin hatiye girtin (*Anal 15: 44*). Takitus ev tişt piştî şewatê bi pêncî salî nivîsibûn, lê gava ku Roma şewitîbû, ew zarokekî duwazde salî bû; ji ber vê tiştên ku wê wextê bihîstîye karibûye bibîrbîne.

Dîroknivîsê Cihû Yosefusê ku ne bawermendekî Mesîh e (P.Z. 37-?105) weha nivîsîye:

“Van wextan zanayekî bi navê Îsa hebû, ger mirov ji Wî re bêje peya (zilam) rast be... Ji ber ku Ew kesekî ku karên mirov lê şaş dibû, dikirin, mamosteyê kesên ku rastî bi dilşadî qebûldikirin bû. Gelek Cihû (Yahûdî) û Pagan (Yên ku ne Cihû ne) bi alî xwe de kişandin. Dihate bawerkirin ku ev Mesîh (rizgarkerê ku dihate payin) e. Gava ku Pilatus jî, li ser pêşniyariya rûsipiyên di nav me de, Ew bi cezayê li çarmîxê xistinê mahkûm kir, yê ku berê jî ji jê hezdikirin

terka wî nekirin. Ji ber ku Wî, piştî ku ew li çarmîxê xistinê bi sê rojan dîsa sax Xwe nîşanî wan dabû; her weha pêxemberên Xwedê yên din jî bi deh hezaran tiştên wî yên ku mirov lê şaş û mat dimîne berê ragîhandibûn. Neslê bawermendên Mesîh (Xiristiyan) ên ku navê xwe ji Mesîh Îsa girtine îro jî xelas nebûye⁹.”

Waliyê Romayî yê wîlayeta Bitinya ya ku îro li Bakurê Rojava yê Enedolê dikeve Pliniyus (P.Z.69-113), di mektûbeke xwe ya ku ji Împeretor Trayanus re dişîne de weha dibêje:

“Li gor ku dibêjin (Bawermendên Mesîhî ên ku ji ber peykerê Împeretor nediperestin min ew ceza kirin), sûc û qebeheta wan bi taybetî incax ewinde bû: Di rojêke mueyen ku li ser biryar dabûn de, berî roj hilê wek ji Xwedê re bêjin li ser şerefa Xirîstos (Mesîh Îsa) bi awayekî muntezam ji bo îlahiyan bêjin diciviyan¹⁰.”

Dîroknivîsê Romayî Tallusê P.Z. di sala 52yan de jiyaye, dîroka giştî ya welatê Deryasipî ya Rojhilat nivîsîye. Mixabin tiştên ku nivîsîbûn ji ber wexta di navberê de buhurî yan ji ber ku wenda bûn, yan jî ji ber ku hatin tunekirin, navroka wan êdî em birastî jî nema zanin. Lê, nivîsên Tallus ên P.Z. di sedsala III. de hîn jî tişteke bi wan

---

⁹ Josefus, Tarîxên Kevin ên Cihûyan, XVIII 3: 63-64.

¹⁰ Pliniyus, Nameyên wî 10: 96.

nehatiye, merivekî bi navê Afrîkanus li nivîsên Tallus kolaye û di berhemên xwe de dibêje ku Tallus bahsa afetên xwezayî¹¹ yên wexta mirina Îsa kiriye. Bi gotineke din ihtîmaleke mezin heye ku Tallusê dîroknivîsê berbiçav ê Romayê yê derdora salên 50 yên P.Z ye, jiyan û mirina Îsa bi alema putperest ragîhandibe.

Li gor irf û adetên xaxamên Cihûyan ku di pirtûka bi navê *Talmud* de tên rawekirin, Îsayê Nasirayî

“Gunehkarekî li Îsraîlê bû, peyvên zanayan kêmdidîtin, xelk ji rê derxistin û sêhrbazî kir.”

(Gotina sêhrbaziyê ji ber ku riyeke din a îzaha mucîzeyên Îsa nedîtibûn, tê.) Li gor *Talmudê* “Îsa gotiye ku ew ne ji bo ku tiştêkî ji qanûna Musa rake, ne jî ji bo tiştêkî lê zêde bike hatiye. Di erefeya Cejna Fisihê de hate bidardakirin.” Ev ravekirineke dijminan e, lê her çend li ser esasê şiroveya kesên li dijî Îsa rawestabin be jî, nikaribûye rastiya bûyerên dîrokî yên bi serê Mesîh Îsa de hatine înkâr bike¹².

---

¹¹ Încîl: Matta 27: 45.

¹² Em ji kesên ku dixwazin ji xeynê Încîl û alema Xiristiyan li nimûneyên wek vê binêrin re pirtûka binavê “Jesus and Christian Origins Outside the New Testament” (F.F. Bruce, 1974) tavsiye dikin.

4

Zimanê Încîlê

Zimanê ku Îsa bi pirranî bikartanî ihtîmaleke mezin zimanê Aramî bû. Ev ziman, wê demê zimanê zikmakî yê Cihûyên li Felestînê dijiyan û yê kesên ku li gelek herêmên di navbera Suriyê û Mezopotamyayê de rûdiniştin bû. Zimanê Aramî, ji malbata zimanên Samî, xizmê Erebi û Îbranî ye. Hin ji peyv û biwêjên Aramî yên Îsa di Încîlê de weke orjînalên xwe hatine parazsin. Weke mînak, di *Încîl Markos 5:41*ê de gava ku Îsa, keça Yair ji nav nivîna mirinê radike, dibêje “*Talîta gumî*” (Keçikê rabe). Dîsa di *Încîla Markos 7:34*an de, gava mirovê kerr û lal biguh û ziman dike dibêje “*Effata!*” (Vebe). Peyva Abba (Bavo) ku bi taybetî ji alî Îsa ve ji bo Xwedê dihate bikaranîn, paşê derbasî zimanê bawermendên ku bi Grekî diaxivîn jî bû. (Li *Încîla Markos 14:36*, *Nama Romayîyan 8: 5*, *Nama Galatîyan 4: 6an binêrin*.) Gava Îsa li çarmîxê êş û elem dikşand ev peyvên ji wergera zimanê Aramî ya ayeta yekê ya *Mezmûra (Zebûra) 22*-yan dubare kir. “*Elohi, elohî, lama şekwaktani?*” (Xwedayê min, Xwedayê min, te çima ez bitenê hiştim?) (*Încîl: Markos 15:34*): Piraniya xwendekarên pêşîn ên Îsa Mesîh jî bi zimanê Aramî diaxivîn, hin ji biwêjên wan ên bi Aramî jî hatine parastin. Bi taybetî jî biwêja Maranata (Xwedayê me, were!). Ev duaya ha, dema xwarina ku bi hev re dixwin, ji bo careke din hatina Îsa dikin. (*Nama Korîntîyan 16:22*)

Îcar her çar beşên pêşîn ên *Încîlê* (*Matta, Markos, Luka, Yûhenna*) beşên din ên *Încîlê* jî tê de, ne bi zimanê Aramî ne, bi Grekî hatine nivîsîn. Peyvên Îsa û şagirtên wî yên bi Aramî, berî ku bi vî awayê niha bighên me hatine wergerandin ser zimanê Grekî. Ev, çima weha bû?

Sedemê pêşîn, ji fethên Îskenderê Mezin bi vir de (B.Z. 336-323) Felestîn bûbû perçeyek ji dinya Helenîstîk¹³. Felestîniyên ku zimanê wan ê zikmakî Aramî bûn bixwe, piştî wê demê piraniya çanda Helenîstîk pejirandibûn. Her çend ji ber dîn an jî welatparêziyê gellek kesî xwest bi Grekî biaxive jî, ew ziman jî dikaribûn fêhm bikirana. Piraniya Cihûyên Felestînî herhal dê Îbranî jî têbigihîştana; lê ji ber ku weke zimanekî pîroz dihate hesêb, ji mal û çarşiyê bêtir li sînagogê bikar tanîn. Gava carinan Încîl ji “Îbranî” xeber dide qesta wê zimanê Aramî ye. Weke mînak, lewheya sûc a li çarmîxê li ser serê Îsa, ku li ser “Padîşahê Cihûyan” hatibû nivîsîn tê gotin ku bi Îbranî, Latînî û Grekî hatiye nivîsîn. (*Încîl: Yûhenna 19:19-20*) Li vir Îbranîya ku bahsa wê tê kirin, ihtîmaleke mezin Aramî ye. Lewheya sûc çima ji xeynê Îbranî (yan Aramî) û Grekî pê ve bi Latînî dê bê nivîsîn? Latînî zimanê fermî ye artêşa Romayê bû, ji ber wê. Ji ber ku Pilatus serdarê artêşa Roma ya li welatê Cihûyan bû, kesên ku karê li çarmîxê xistina tawanbaran bicih dianîn eskerên wî bûn.

---

¹³ Helenistik: Li cîhana Grekî (Yunanîstana Kevin) heyama piştî heyama Îskenderê Mezin e.

Sedemê duwem, *Încîl*, di nav kesên ku ji Grekî pê ve bi zimanekî din nizanibûn de, wê gavê belav bû. Ev belavbûn, pêşî li Felestîne (bi pirranî li Sezariyeya ku Grekî lê dihate axavtin), paşê li Suriyeyê û li Enedolê (bi taybetî jî li bajarê mezin Antalya ya ku dîsa Grekî lê dihate axavtin) û li welatên din ê Derya Sipî ya Rojhilat dibû. Li van welatan zimanê ku herî bêtir dihate axavtin û têgîhaştin Grekî bû. Dema ku mirov ji Qudsê û navendên din ên ku Aramî lê dihate axavtinê, Felestîne bidûr diket nediket, zimanê ku şandiyên Îsa û “mizgîn” belavkerên din pê diaxivîn, Grekî bû. Wê demê Pavlosê li bajarê Tersûsê yê ku Grekî lê dihate axavtin çêbûbû, berî ku zimanê li bajêr belavbûyî fêr bibe li nav malbata xwe ya muteasib zimanê Aramî fêr bû. Lê bibe nebê weke şandiyekî ku Xwedê ji paganên (pirrxwedayan) re şandibû, ji bo nameyan binivîse diviya zimanê Grekî bikar baniya. Li gor ku *Încîl* ne tenê ji bo Cihûyan, ji bo herkesî bû, nivîsên bingehîn ê baweriya Mesîh, bi zimanê herî bêtir li herêmên ku mizgîniya Îsa lê hatibû belavkirin belav bûbû, ango, bi Grekî hate nivîsîn û belav bû. Ji destpêka sedsala duyem a P.Z. hin nivîsên *Încîlê*, bi zimanê Suryanî yê ku cûreyekî zimanê Aramî ye belav bû, lê ev *Încîla* bi Suryanî, ji Grekî hatibû wergerandin. Dîsa jî, pisporên ziman bi lêkolîneke biserinc a peyvên Îsa yên bi Grekî, bihêsanî dikarin Aramiya wan texmîn bikin.

Di dema Împeratoriya Osmanî de fermanên sultan tevî ku bi gellek zimanan dihatin belavkirin, Yunanî, Slavî, Erebî û hwd. weke Tirkîya wan a orjînal derbas dibûn. Kesekî

nikaribû bigota ku, “hete ez Tirkiya wê ya orjînal nebînim ez Fermana Sultên qebûl nakim!” Her weha kesî nikaribû bigota ku, peyvên Îsa wergerin ser zimanekî din nayên hisêb.

5. Lîsteya Pirtûkên Ku Încîl Pêkanîne Kengî Hate Hilbijartin?

Bi fermana împeretor Konstantîn, P.Z. di sala 325an de û Konseya Iznîkê ku ji 300 rêberên bawermendên Mesîhî pêk hatibû, bi teswîrkirina têkiliya Îsa Mesîh a bi Bav Xwedê re heta ku mumkun bû, bi qutbirî mijûl bû. Bi bidanasîna ku wê kîjan pirtûka dînî derbas be an nebe mijûl nebû. Li ser lîsteya fermî ya nivîsên pîroz ên ji aliyê kesên ku baweriya xwe bi Îsa anîbûn ve hatibû tesbîtkirin, ji zû de biryar hatibû dayîn. Heta ev nivîs, bûn belgeyên bingehîn ên ji bo bicihanîna armanca kombûna beşdarên Konseya Iznîkê ku xwe bispêrinê¹⁴.

Ev lîsteya nivîsên pîroz, ji aliyê civata kesên ku baweriya xwe bi Îsa tanîn ve weke pirtûkên ku ji belgeyên esasî pêkhatine tên hisêb û desteka jiyan û baweriya vê civatê ne. Civata kesên xwedî bawerî jixwe weke xwediyê

---

¹⁴ Ji bo kesên ku bixwazin di vî warî de zanyariyên zanistî û bikitekit bistînin em dikarin pirtûka bi navê “Di konseya Iznîkê de çi bû?” tavsiye bikin.

berhevoekeke pirtûkên pîroz ên ku ji alî herkesî ve tîn qebûlkin derketin holê. Îsa, weke me ji berî de gotibû nivîsên *Peymana Kevin (Tewrat, Zebûr, Pirtûkên Pêxemberan)*, weke pirtûkên ku Jê re şahadetî kiribûn qebûl kirin. Şagirtên Îsa têgihîştin ku Wî pêşbelavokên di pirtûkên *Peymana Kevin* de cîh girtine, pêkanîne. Bi vî awayî civata kesên xwedî bawerî *Peymana Kevin* weke pirtûka ku Xwedê ew îlham kiriye ji xwe re weke mîrat girtin. Lê çi peyvên Îsa yên ku dema ew li dinyê bûye gotiye, çi jî fikrê ku bi riya fikr û ramanên ku bi wasîteya Ruhê Pîroz ji şagirtên xwe re îlham kiriye, ji peyvên pêxemberên *Peymana Kevin* kêmtir nedihatîn hesêb. Tevî vê jî:

(1) Heta ku ev fikir neyên nivîsandin

(2) Heta ku ji bo pêkanîna berhevoekeke nivîskî ku fikrên heyî bigre nav xwe kom nebin

(3) Heta ku ev berhevok nebe weke pîvana bawerî û pratîka wê, neyê qebûlkin;

mirov nikare ji lîsteyeke fermî ya nivîsên ku *Încîl* pêkanîne bahs bike.

Wek me berî jî got hemî beşên cihê cihê yên *Încîlê* P.Z. berî xelaseka sedsala yekem hatine nivîsîn. Pêvajoya berhevkirina hin ji van beşan, ber bi dawiya sedsala yekem dest pêkir û di sedsala duyem de jî dom kir. Di despêka sedsala duyem de du berhevkinên girîng pêk hatine: Yek jê ya li ser jiyana Mesîh Îsa, berhevoka her çar beşên ewil ên *Încîlê (Matta, Markos, Luka, Yûhenna)* ye, ya din jî berhevoka nameyên Pawlos e. Nivîseke din a ku

girêdana di navbera van herdu berhevokan de pêk anî û ew ji bo bibin wek berhevokeke bitenê bi hev ve girêda jî hebû - pirtûka *Karên Şandiyên (Resûlan)*. Ev nivîs, ne tenê ji dewama bûyerên ku di pirtûkên *Matta, Markos, Luka û Yûhenna* de bahsa wan hatibû kirin pêk tê, her weha jî îmkana ku em nameyên Pawlos bi têgihîştineke mezin bixwînin jî dide me; wekî din jî delîlekî din ê wezîfeya xizmeta şandîtiya Pawlos a ji bo Îsa û delîlekî din ê wezîfeya hin şandiyên din e.

Ev berhevoka mezin, bi hin nivîsên çend pêşengên bawermendên Mesîh ên sedsala yekem re, weke *Pirtûkeke Pîroz* a ku desthilatiya wê bêhempa ye hate qebûl kirin. Ev pirtûka pîroz a ku jê re *Peymana Nû* an Încîl tê gotin him ji alî kesên ku ji riya Xiristiyaniya rasteqîn derketibûn, him jî ji aliyê bawermendên Mesîh ên ku li ser riya rast bûn ve hatibû qebûl kirin. Di sala 1945an de li Nag Hammadiya li Misra jorîn pirtûkxaneyeye kevin a Kiptîyan hate dîtin. Di vê pirtûkxanê de, hin wergerên bi Kiptî yên çend pirtûkên kesên baweriya xwe bi Mesîh tanîn, ku eslê wan Grekî bûn û P.Z. di heyama navîn a sedsala duyemîn de hatibûn nivîsîn, hatin dîtin. Hin ji van pirtûkan jî aliyê hin endamên terîqeta bi navê Valentinusiyan a ku ji aliyê mirovekî bi navê Valentinus ve hatibû danîn ve hatine nivîsîn. Her çend serokên civatên xwedî baweriya rasteqîn ev pirtûk jî aliyê fikrî ve saxlem qebûl nekiribin jî, dizanibûn ku Valentinusî jî *eynî Încîlê* bikartînin û wê weke pirtûkeke ku ji aliyê xwedê ve hatiye îlham kirin dihesibînin.

Piştî nivîsandina Încîlê bi gellekî, P.Z. di sedsala duyem

de hin kesên ku ji ser riya baweriya hin fikrên *Încîlê* derketibûn, peyda bûn. Ji van hinekan dixwest hin beşên *Încîlê* yên ku ne dipesinandin derxin, hinekan jî dixwest jixwe ve peyxamên nû lê zêde bikin. Lê kesên ku li ser riya rast a Mesîh Îsa bûn, ji zû ve 27 beşên ku *Încîl* pêktanîn qebûl kiribûn û baş dizanibûn ku çî di nava vê pirtûka pîroz de ye. Ji ber wê jî teşebbûsa kesên ne li ser riya heq biser neket. Ji bo biryargirtina ku wê kîjan pirtûkên dînî bân pesinandin pêdiviya kombûna konseyekê tunebû. *Încîlê* bi saya qîmet û marîfetên xwe, xwe bi hemî kêsên xwedî bawerî da qebûlkirin. Wek ji Qanûna Muratorî¹⁵ jî mirov tê dighê, listeyeke beşên ku *Încîlê* pêktînin ji aliyê bawermendan ve herî dereng P.Z. di sala 170yî de hatibû amadekirin. Ji vê jî mirov têdighê ku *Încîl*, berî civîna Konseya Iznîkê ya ku P.Z. di sala 325an kombûbû bi gellekî, bi *Peymana Kevin* re ji aliyê bawermendan ve weke pirtûka yekta ku derbasdibe, hatibû pejirandin.

Divê dîsa em bi awayekî girîng diyar bikin ku, beşên *Încîlê* pêktînin ne ji aliyê konsey an komeke metranan (papazan) ve hatiye hîlbijartin û qetiyen bi zorê nehatiye qebûlkirin. Riya Mesîh Îsa di sedsala çaremîn de heta ku bû dînê resmî yê ku jê re ‘Xiristiyantî’ dihate gotin, dêra dewletê û nîzama metraniyê tunebû.

---

¹⁵ Qanûna Muratorî ya ku aîdê sala 170yî ya P.Z. bû, listeyeke pirtûkên pîroz ên wê demê ku jî ji aliyê kesên baweriya xwe bi Îsa tanîn ve hatibû qebûl kirin e. Di vê listê de ji xeynî pênc beşan, navê 27 beşên ku *Încîl* pêkanîne derbas dibe. Di Qanûna Muratorî ya ku cîh cîh riziya bû de belbî di wexta xwe de navê hemî beşên ku *Încîl* pêk tanîn hebû.

Berevajiya wê, kesên li ser şopa Mesîh, kêmayetiyeke ku biçûk dihate dîtin û bi zorê zilm li wan dihate kirin bûn. Ger bixwestana jî, tu pirtûkeke pîroz nikaribûn bîzorê bidana qebûl kirin. Hin Împeretorên Romayî yên pûtperest kesên ku *Încîl* dixwendin cezayê îdamê didan wan. Ger şikka bawermendan ji ewleyiya *Încîlê* hebûna, ew pirtûk nedixwendin û ruhê xwe nedixistin xeterê.

Piştî 27 beşên *Încala* ku em wê rast dizanin hate nivîsîn bi sedsalan, hin berhemên sexte yên ku bi nav ji wan re jî digotin *Încîl*, derketine holê. (Weke mînak, jixwe “*Încîla Barnaba*”¹⁶)

Ji van re *Încîlên* “Apokrîfal,” ango “yên ku rastiya wan nayê qebûl kirin,” “*sexte*”¹⁷ tê gotin. Ger berhemên weha layiqî ku li gel beşên *Încîla* esil cîh bigrin bên dîtin an îddîa bêkirin ku ji *Încîlê* biqîmettir in, divê ev pirs ji xwediye van îddîayan bên kirin: “Ev berhem di kîjan tarîxê de hatiye nivîsîn? Bi qasî *Încîlê* Kevin e? Gelo wek hemî beşên *Încîla* rasteqîn di sedsala yekem a P.Z de hatiye nivîsîn? Aya ji

¹⁶ “*Încîla Barnaba*”, ne ji aliyê Barnaba, ji aliyê yekî ku di heyama navîn de dev ji Xiristiyantiyê berdaye, Misilman bûye û han daye rastiya Misilmantiyê îsbat bike hatiye nivîsîn. Li ser peyv û termên ku di “*Încîla Barnaba*” de hatine bikaranîn ji aliyê zimannasan ve lêkolîn hatiye kirin û lêkoler gîhaştine encama ku “*Încîla Barnaba*” ya piştî Mesîh Îsa bi 14 sedsalî hatiye nivîsîn bi tevayî sexte ye û ji aliyê dîrokî ve jî tu qîmetekî wê tune. Em ji xwendevanên ku bixwazin li vê mijarê bikolin re lêkolîna R. Benson a ku bi Tirkî hatiye nivîsîn, *Încîl-î Barnaba pêşniyaz dikin*.

¹⁷ Ev *Încîlên* sexte yên ku di sedsala 2., 3., û 4. de hatine nivîsîn, tevî ravekirina hin efsaneyên erzan ên di derbarê Îsa de jî bi fikrên esasî yên *Încîlê* re nakevin nakokiyê.

aliyê kesekî wek *Matta, Markos, Yûhenna, Luka, Pawlos, Petros* ku Mesîh Îsa dîne an jî di eynî heyama yên ku ew naskirine de jiyaye ve hatiye nivîsîn? Çi delîl hene ku mirov karibe baweriya xwe bi berhemê bîne ku piştî demeke kurt a piştî bûyeran hatiye nivîsîn?” Gava ku DELÎL bên xwestin pirs zûka çareser dibe!

6. Încîl Ji Aliyê Xwedê Ve Çawa Hatiye Peyxamkirin?

Balkişandina ser ferqa di navbera nêrîna Misilmanan a di derheqê *Quranê* de û ya bawermendên Mesîh a di derheqê Încîlê de wê baş be. Hemî Misilmanên zana û otorîteyên Misilman, di derheqê fikra ku peyvên *Quranê* hemî ji alî melek Cebrail ve, bi pêxemberê Îslamê Mihemed hatine nivîsandin , di *Quranê* de peyvên nemirên Xwedê cîh girtine û weke çawa ku yeke din wek wê hertim li cinetê veşartiyê, bi zimanê Erebi jî hete îro ji bo me veşartiyê, hemfikir in. Eve, ev têgihîştina *Quranê* ya mutleq û teessûba wê û ev awayê nêrînê yê mutleq, ji ber ku bingeha esasî ya baweriya Misilmantiyê ye, him di heyama dîrokî û him jî di ya zanistî ya modern de jî, ji bo zanayên Misilman muhasebeyeke rexneyî ya *Quran* û çavkani an jî rasteqînîya wê dike tişteki ku neyê hizirkirin. Hette, lê pirsiyaneke ciddî ya di derheqê rasteqînîya mutleq a *Quranê* de jî, wê karibe sîstema ku baweriya Îslamê li ser ava bûye tune bike. Ji ber vê ye ku, weke lêpîrsîna

Ayetên Şeytanî, lêpîrsîna çend ayetên din ên *Quranê* ji aliyê romanekê ve jî, ji aliyê karbidestên Îslamî ve bi çavekî weke êrîşeke li dijî îmanê hatiye nêrîn. Ji ber vê yekê jî gava miftiyê Kevin Turan Dursun ji dînê îslamê bêhêvî bû, wek karbidestekî Kevin ê Misilman, li dijî pêxemberê Îslamê Mihemed, piştî ku dest pêkir bi hezaran û bi awayekî vekirî nivîsên rexneyî nivîsîn, divê mirov li kuştina wî şaş û mat nemîne. (*Binêre, Tabû Can Çekişiyor - Din Bu, Weşanên Sistem, 1990*)

Ger ev rexneyên li dijî *Quranê* rast bin, êşkere xwiya ye, îmana Misilmanî, dikeve rewşa xaniyekî bêbingeh û ji aliyê ewlekarî û rastiya mutleq ve tişteki wê yê ku xwe tawsiye bike namîne.

Ji aliyê din ve, nêrîna bawermendên Mesîhî (Xiristiyan) a di derbarê *Încîlê* de pîrr cihê ye. Bingeha îmana bawermendên Mesîh, ne li ser hebûn an rastiya *Încîlê*, li ser bingeha jiyana Mesîh Îsa, mirin û piştî mirinê vejîna wî hatiye avakirin. Tu karbidestekî birêz ê Xiristiyan, baweriya xwe pê nayne ku peyvên *Pirtûka Pîroz* ji aliyê şandiyekî ve jî be, ji aliyê Xwedê ve bi pêxemberên cihê cihê yeko yeko hatiye nivîsîn. Mijara ku hemî Xiristiyan li ser hemfikirin, ew e ku Xwedayê Mezin di heyamên cihê de, kesên bijarte yên ku li ser rîya Wî çûne û dîroka têkiliya Wî û mirovayetiyê nivîsîne, hîlbijartine. Van kesan, di eynî wextê de, di bin tesîra Ruhê Pîroz ê Xwedê de, di derheqê ku divê em çawa bijîn û em ê çawa bi Wî re têkiliyeke ruhî û nêzîk deynin de fikir û fermanên cihê yên Xwedê nivîsîne.

Piraniya Xiristiyanên (ango bawermendên Mesîhî) ji dil, baweriya xwe bi wê tînin ku Xwedê tesîreke nexwezayî li nivîskarên beşên cihê yên Pirtûka Pîroz (ango *Tewrat*, *Zebur*, *Încîl*) kiriye û bi sedsalan ev nivîs parastine û bi vî awayî, dokumanên ewil ên nivîsên ku îro di destê me de ne, bi awayekî rast û rêk gîhandine ber destê me. Ji ber vê jî ji *Pirtûka Pîroz* re gelek caran “Peyva Xwedê” tê gotin. Li gel vê jî, hemî Xiristiyan qebûl dikin ku di nivîsên Pirtûka Pîroz de, di eynî wextê de hêmaneke însanî jî heye. Heta, Xwedê, bi tevayî bi alîkariya nîzama xwezayî ya li dinyê karkirinê dibijêre, ewende ku, tê bawerkirin ku *Pirtûka Pîroz* hêmanên însanî û yên pîroz li gel hev diparêze.

Divê em vê jî bêjin ku, tu zanayekî Xiristiyan an Musewî, fikra weke baweriya Misilmantiyê ya ku çawa Quran gîhaştiye Mihemed, *Tewrat* gîhaştiye Musa, Zebûr gîhaştiye Dawid û *Încîl* jî gîhaştiye Îsa **qebûl nekiriye**. Heta Xiristiyanan hergîz bawer nekiriye ku Îsa tiştê nivîsî be û jixwe tu delîlekî vê yê dîrokî jî tune. Hemî dîroknivîs, li ser rastiya ku ev fikir (ango, fikra ku Îsa pirtûkek nivîsiye) piştî mirina Îsa bi 600 salî, bi Hz. Mihemed re derketiye navê, hemfikirin. Li gel hemî dîroknivîsên bêlayan, Xiristiyan jî, rastiya ku tenê Încîla Meşrû ya ku ji destpêka sedsala yekem ve hatiye qebûl kirin, ne ji aliyê Îsa ve, lê ji aliyê şagirtên wî ve hatiye nivîsîn, qebûl dikin.

Piştî ku me ev tişt hemî gotin, divê em dubare bikin ku *Pirtûka Pîroz* ji bo hemî Xiristiyanan hîn jî pîrr girîng e. Ev jî bûye sedemê ku *Pirtûka Pîroz* bibe pirtûka herî pîrr bê

xwendin û wergerandin ser zimanên din. Xiristiyan bi vê yekê baş bawerin ku, çendî mirov *Pirtûka Pîroz* dixwîne û lêdikole, li ser bi awayekî kûr û dûr difikire û agahdariyên xwe pir dike, Ruhê Pîroz ê Xwedê jî, weke di mînakên dersên borî de bi mirov re bi awayekî taybetî dipeyive. Gellek baweriyên di derbarê Xwedê û rastiyên ku wê herûher xwe biparêzin, bitenê di *Pirtûka Pîroz* de hene. Ji ber wê û ji ber vê rewşa wê ya taybetî jî, Xiristiyanan han dane ku, metnê wê weke orjînalê wê bê wergerandin û nivîsên wê yên Kevin biparêzin. Weke ku gellek pirtûk û lêkolînan jî daye diyarkirin, wergerên *Pirtûka Pîroz* ên rojane, nivîsên ku bi destên pêxemberên cihê hatine nivîsîn, rast radighînin.

7. Mebesta *Încîlê*

Încîl, ne bitenê ji bo ku li ser Îsa û kesên pêşîn ên li ser riya Wî zanyariyên dîrokî bide, hatiye nivîsîn. Di eynî demê de ji bo tesîra xwe bi awayekî pratîk li ser jiyana xwendevanên xwe ya rojane bike û ji bo wan teşwîqî bawerîpêanîn û serîdanîna Reb Mesîh Îsa bike hatiye nivîsîn. Mirov lê şaş nabe ku çima kes û civatên ku tiştên *Încîl* fêr dike dixwînin, ciddî dibînin û tedbîqî jiyana xwe dikin, hete tu bixwazî hevdem, biîstiqrar, rêkûpêk û bextewer in.

Yek ji duwazde şagirt an şandiyên Îsa, Yûhennayê ku tiştên di derheqê beşê ku wî nivîsiye de gotiye, ji bo beşên Încîlê yên din jî mirov dikare bêje.

“Bêguman Îsa li ber şagirtan hê gellek nîşanên din jî raber kirin ku ew di vê kitêbê de nehatine nivîsîn. Lê belê ev hatine nivîsîn, da ku hûn bawerîya xwe bînin ku Îsa Mesîh e, Kurê Xwedê ye û bi vê baweriyê jiyana we bi navê wî hebe.

(Încil: Yûhenna 20:30-31)

Hin çavkaniyên di derbarê ewlebûna Încîlê de hatine nivîsîn ku mirov dikare wan li Tirkiyê peyde bike:

Benson, R. *Încil-i Barnaba: Lêkolîneke zanistî*

Bruce, F.F. *Încil Bilim Serisi: Mesaja Încîlê*

Cedid, İskender. *Tevrat ve İncil'in değişmezliği (Tewrat û Încil nayên guhertin)*

Gilchrist, J. ve Lûtfi Ekinci. *Evet, Kitabı Mukaddes Tanrı Sözü'dür! (Erê Pirtûka Pîroz Peyva Xwedê ye)*

Gilchrist, J. *Kur'an ile İncil Yan Yana! (Quran û Încil li ber hev)*

Karataş, İsa. *Gerçekleri Saptıranlar (Mirovên ku rastiyê t ahrîf dikin)*

Moran, M.A. *Hakikat ve Dalalet (Rastî û delalet)*
Pfander, C. G. Tevrat ve İncil'de Tahrif Yoktur (Di Tewrat û
Încîlê de tahrîfat tune)
Rhoton, Dale. *İnanç ve Kanit (Bawerî û Delalet)*
Sproul, R.C. *İncil Bilim Serisi: Yorum Bilimi (Zanyariya*
şiroveyî)
Yazman, Yakup. *İznik Konseyi'nde Ne Oldu? (Di Konseya*
Iznîkê de çi bû?)

KUPONÊ XWEDEVANAN

Xwendevanên hêja,

Ger weşana me bala we kişand an we jê îstifade kir ev ê me pir memnûn bike. Hîn gellek kitêb û kitêbokên me yên wek vê hene. Ger hûn listeya pritûkan an broşûra danasînê dixwazin, ji me re binivîsin. Ger pirsên we yên di derheqê baweriyê an mijarên girîng ên weke wê de hebin, em ê li hêviya nameyên we bin. Her xwendevanê me yê ku vê anketê dagire em ê jê re diyariyeke biçûk bişînin.

Anket-Ji kerema xwe çargoşeyên pêdivî destnîşan bikin.

1. We zimanê kitêba "Încil Saxlem e" çawa dît?

Hêsan

Navendî

Zor

2. Temenê we? Ji 18 salî biçûktir 18-25 26-40 Ji 40-î mezintir

3. Rewşa we ya perwerdeyî? Seretayî Navendî Lîse Bilind

4. Zayenda we?

Keç

Mêr

5. Rewşa we ya medenî?

Bêkar

Zewicî

6. Ez dixwazim hûn dersên kursa xwe ya Încilê bêpere li ser navnîşana min rêkin? Erê Na

7. Ez dixwazim hûn listeya xwe ya pritûkan û broşûra xwe ya danasînê liser navnîşana min bişînin. Erê Na

Nav, Nasnav:.....

Navnîşan:.....

.....

Bajar:.....

Ji kerema xwe rûpeli jê bikin an fotokopiya
wî bikşînin û bişînin navnîşana:

P.K. 8 Acıbadem Kadıköy - İstanbul

Încîl çî ye?

Încîla rastîn kîngê û ji

alî kî ve hat nivîsîn?

Peyxama Încîlê çawa çêbû?

Mesaj û armanca

Încîlê çî ye?

Pirsên bi vî awayî û gellekên din, ji alî pîsporê *Încîlê* Prof. Dr. F. F. Bruce ve, di vê kitêboka ku di destê we de ye, bi awayekî zanistî tên bersîvandin!

ISBN 975788990-3

9 789757 889908

480·2159